

Бердянський державний педагогічний університет

Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи

магістр

(освітній ступінь)

на тему

**«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ
СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ
ОБСТАВИНАХ»**

Виконала: здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти

II курсу, групи _____

Галузь знань 23 Соціальна робота
спеціальності 231 «Соціальна робота»

РУБЛЬ Наталя Сергіївна

Керівник:

к.пед.н., доцент Анастасія ПОПОВА

Рецензент:

к.пед.н., доцент Анастасія ТУРГЕНЄВА

2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРИТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	8
1.1. Поняття та сутність процесу соціалізації дитини на всіх вікових етапах розвитку.....	8
1.2. Характеристика проблем і потреб дитини, яка виховується у сім'ї, що перебуває у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків	15
1.3. Зміст соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків.....	22
1.4. Соціально-педагогічні умови соціалізації дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків.....	41
Висновки до першого розділу.....	53
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В СТВОРЕННІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ДЛЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ ЧЕРЕЗ АЛКО/НАРКО ЗАЛЕЖНІСТЬ	
БАТЬКІВ.....	56
2.1. Аналіз практичних кейсів соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків.....	56
2.2. Механізм взаємодії інститутів соціальної роботи в створенні соціально-педагогічних умов для соціалізації дітей із сімей, які	63

опинились у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків	
Висновки до другого розділу.....	72
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство стикається зі значною кількістю викликів і проблем, пов'язаних зі зростаючою кількістю сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Так, за даними Міністерства соціальної політики, кількість сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО) в Україні з кожним роком зростає. Чинниками такого зростання є економічні, політичні та соціальні проблеми в країні, які наразі обтяжені ще й війною. Особливою проблемною категорією сімей, є ті, що страждають від алко/нарко залежності. Станом на листопад 2022 року в Україні в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді обліковувалось понад 5,5 тисяч сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах [9]. Діти, що виростають у таких сім'ях, стикаються з негативним впливом на їхній фізичний, психологічний та соціальний розвиток та часто копіюють модель поведінки своїх батьків, що негативно позначається на рівні та якості їх життя у майбутньому.

Важливість вивчення соціально-педагогічних умов соціалізації дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах виходить за межі педагогічної сфери, оскільки це питання стосується загального соціального благополуччя та майбутнього розвитку суспільства. Проблемна ситуація щодо соціально-педагогічної роботи з соціалізації дітей із сімей СЖО полягає з одного боку, у з'ясуванні дій механізмів, що впливають на формування особистості та життєвих планів дитини, а з іншого – у пошуку ефективного механізму злагодженості дій працівників соціальних служб в роботі зі створення умов для соціалізації дитини та профілактики соціального сирітства.

В цьому аспекті особливого значення набуває дослідження ефективності механізму взаємодії інститутів соціальної роботи в створенні соціально-педагогічних умов для соціалізації дітей із сімей, які перебувають у складних

життєвих обставинах з урахуванням теоретико-психологічних аспектів цього процесу.

Різні аспекти досліджуваної проблеми, зокрема дітей, які опинились в складних життєвих обставинах представлені в дослідженнях як вітчизняних (О. Безпалько, Т. Кравченко, Ж. Петрочко, Н. Лавриченко, О. Вакуленко, Н. Комарова, Н. Романова, Т. Семигіна, О. Денисюк, Д. Зюзько, Д. Карпачов так і зарубіжних (М. Монтессорі, Ф. Гіддінгс, Т. Парсон, Е. Еріксон, Ф. Фрейд, А. Адлер, К. Юнг) вчених. Міністерствами соціальної політики, освіти і науки України розроблені різні положення, програми, методичні рекомендації із завдань своєчасної соціальної роботи з дітьми із сімей СЖО.

Однак, проблема взаємодії інститутів соціальної роботи в створенні соціально-педагогічних умов для соціалізації дітей із сімей, які опинились в складних життєвих обставинах, не була предметом окремого дослідження. Водночас вивчення механізму взаємодії соціальних служб є важливим і принциповим, оскільки зумовлене низкою суперечностей в організації соціальної роботи з родинами СЖО: між теоретичними аспектами побудови алгоритму соціальної роботи з дитиною із родини СЖО на всіх ланках її розвитку та практичної реалізації програм запобігання соціального сирітства; між потребами і інтересами дитини СЖО та можливістю надання реальної допомоги; між необхідністю чіткої взаємодії учасників соціальної роботи та відсутністю ефективних методик роботи із сім'єю в контексті комплексного міждисциплінарного підходів у процесі взаємодії щодо вирішення проблеми.

Необхідність розв'язання окреслених суперечностей, актуальність, доцільність й об'єктивна потреба якісної міжвідомчої взаємодії в соціально-педагогічній роботі з соціалізації дітей з сімей, які опинились в складних життєвих обставинах зумовили вибір теми магістерської роботи **«Соціально-педагогічні умови соціалізації дітей із сімей, які опинились в складних життєвих обставинах»**.

Об'єкт дослідження: соціалізація дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Предмет дослідження: соціально-педагогічні умови соціалізації дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати соціально-педагогічні умови соціалізації дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків, та розробити ефективний механізм взаємодії інститутів соціальної роботи в створенні соціально-педагогічних умов для соціалізації дітей із сімей, які опинились в складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків.

Відповідно до мети, об'єкта та предмета дослідження визначені його **завдання:**

1. Проаналізувати поняття та сутність процесу соціалізації дитини на всіх вікових етапах розвитку.
2. Схарактеризувати проблеми і потреби дитини, яка виховується у сім'ї, що перебуває у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків.
3. Визначити зміст соціальної роботи з сім'ями та соціально-педагогічні умови соціалізації дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків.
4. Розробити ефективний механізм взаємодії інститутів соціальної роботи в створенні соціально-педагогічних умов для соціалізації дітей із сімей, які опинились у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків на основі аналізу реальних практичних кейсів.

Гіпотеза дослідження: соціалізація дітей з сімей СЖО через алко/нарко залежність батьків, буде ефективною за таких умов: врахована сукупність положень, що складають теоретичні основи соціально-педагогічної роботи із соціалізації дітей відповідатимуть їх практичним потребам; та на цій основі розроблений механізм взаємодії інститутів соціальної роботи як головна передумова створення соціально-педагогічних умов для соціалізації дітей із сімей СЖО

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання визначених завдань використано комплекс таких методів: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення використовувалися для вивчення праць зарубіжних і вітчизняних науковців); *конкретно-наукові*: (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; структурно-функціональний аналіз – для з’ясування структурних, змістових і процесуальних особливостей соціально-педагогічної роботи із соціалізації дітей з використанням різних форм та засобів; структурно-логічний аналіз – для виокремлення принципових напрямів організації соціально-педагогічної роботи у роботі з соціалізації дитини; *емпіричні* (спостереження, анкетування, тестування, бесіди та інтерв’ю з працівниками соціальної та освітньої сфери); *метод кейсів* (аналіз реальних ситуацій задля виявлення негативного впливу відсутності координації на процеси соціалізації дітей із сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність); *моделювання* (розробка ефективного механізму взаємодії інститутів соціальної роботи в створенні соціально-педагогічних умов для соціалізації дітей із сімей, які опинились у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків).

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (усього 60 найменувань) та додатків на 22 сторінках. Повний обсяг магістерської роботи становить 107 сторінок, основний зміст викладено на 85 сторінках. Робота містить 4 рисунки.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження проблем соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків, свідчить про досягнення мети й вирішення завдань наукового пошуку та дає підстави до таких висновків.

Проблема соціального супроводу таких сімей є надзвичайно актуальною та має значний інтерес для українських та зарубіжних науковців та практиків у сфері соціальної роботи. Особлива увага приділяється формуванню ефективних механізмів взаємодії між різними інститутами соціальної роботи для створення сприятливих умов для соціалізації дітей з таких сімей. Значимість цієї проблеми зростає в умовах сучасних соціальних викликів, де суспільство відчуває потребу в активних, відповідальних громадянах, готових долати негативні наслідки таких життєвих обставин.

1. Відповідно до першого завдання нами було проаналізовано поняття та сутність процесу соціалізації дитини на всіх вікових етапах розвитку та визначено, що соціалізація є багатогранним і комплексним процесом, який охоплює всі аспекти розвитку особистості дитини, від народження до юності. Важливість цього процесу полягає в засвоєнні дитиною культурних, соціальних, моральних норм і цінностей суспільства, а також в навчанні вмінь ефективної взаємодії з оточуючими. Виявлено, що соціалізація проходить кілька стадій, від адаптації до інтеграції в соціум, і супроводжується різними соціально-психологічними завданнями на кожному етапі розвитку. Зазначається, що розвиток соціалізації тісно пов'язаний із взаємодією дитини з різними соціальними інститутами, зокрема сім'єю, школою, медіа та іншими соціальними групами. Також виявлено, що відповідальність за соціалізацію дитини лежить як на сім'ї, так і на інших соціальних агентах, які сприяють формуванню повноцінної особистості.

2. Відповідно до другого завдання, на основі теоретичного аналізу, нами було виявлено типові проблеми, які ускладнюють процес соціалізації

дітей, які виховуються у таких сім'ях та розподілити їх на 6 основних категорій: *фізичний стан і здоров'я* (погані умови проживання, неповноцінне харчування, сутулість і худорлявість, хронічні захворювання та постійні простудні захворювання, захворювання шкіри та педикульоз, енурез та енкопрез); *емоційний та психологічний розвиток* (стрес і емоційний дискомфорт, видимість насильства у сім'ї, відсутність емоційної підтримки, *перенесення функцій дорослих* (опіка за молодшими родичами); *соціальні аспекти і відносини* (відсутність друзів та соціальна ізоляція, схильність до агресії та девіантної поведінки, жебракування та бродяжництво, сімейне насильство); *освіта та розвиток* (прогули та проблеми із навчанням, низькі академічні досягнення, відставання у розвитку); *професійна та життєва перспектива* (рання вагітність у дівчат, схильність до кримінальної діяльності серед хлопців, відсутність професійних перспектив і освіти); *самостійність та поведінка* (досвід тяжкої фізичної роботи, самообслуговування, схильність до деструктивної поведінки).

Характеристика типових проблем відповідно до цього завдання, зумовила систематизацію основних потреб цієї категорії дітей, до яких відносимо: *фізичні потреби* (безпечне середовище: захист від насильства та забезпечення фізичної безпеки; якісне харчування: регулярне, збалансоване харчування, що відповідає віковим нормам; основи здоров'я: забезпечення гігієни, лікування хвороб, регулярні медичні огляди); *освітні потреби* (доступ до освіти: регулярність відвідування школи/дитячого садка; матеріали для навчання: наявність необхідних підручників, зошитів, канцелярії; позашкільна активність: доступ до секцій, гуртків, музичної школи); *емоційні потреби* (психологічна підтримка: робота з психологом, виявлення і перевірка сигналів тривоги; емоційний комфорт: створення умов для висловлення емоцій, позитивного спілкування); *соціальні потреби* (соціальні навички: розвиток комунікативних вмінь, адаптація у соціальному оточенні; позитивні взаємини: підтримка у стосунках з однолітками і дорослими); *потреби безпеки* (правова допомога: захист прав і законних інтересів дитини; соціальний захист: надання

допомоги та підтримки службами у справах дітей); *розвиток особистості* (самореалізація: підтримка розвитку індивідуальних здібностей і талантів; самооцінка і самоствердження: робота над розвитком позитивного сприйняття себе); *розваги та дозвілля* (доступ до ігор і різних видів дозвілля: забезпечення можливостей для відпочинку та розваг; культурний розвиток: відвідування культурних заходів, музеїв, театрів).

3. Досліджуючи проблемні питання із соціалізації дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків, відповідно до третього завдання, нами було визначено зміст соціальної роботи з такими сім'ями має бути зосереджений на профілактиці та мінімізації негативних наслідків складних життєвих обставин, що включає у себе оцінку потреб дитини та сім'ї, підтримку у соціалізації дітей, забезпечення фізичних, освітніх, емоційних, соціальних та безпекових потреб. Отже, мають бути створенні соціально-педагогічні умови для дитини шляхом своєчасного надання їй та її родині соціально-психологічного супроводу в період найбільшої вразливості.

З урахуванням змісту соціального соціальної роботи, нами були виокремлені соціально-педагогічні умови соціалізації дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків, до яких відносимо: освітнє Ссередовище, психологічну підтримку, соціалізацію та взаємодію, профілактику та виховання, співпрацю з соціальними службами, співпрацю різними інститутами соціального захисту дитини, розробку комплексних програм, моніторинг та оцінку. Систематизація та аналіз цих умов, дозволили зробити висновок, що головною умовою ефективної соціалізації дітей із сімей, що опинились у складних життєвих обставинах через алкогольну або наркотичну залежність батьків, є взаємодія між різними інститутами соціальної роботи, механізм роботи та співпрацю яких доцільно досліджувати.

4. Відповідно до четвертого завдання, нами було здійснено аналіз реальних кейсів та документів супроводу сімей, що опинились у складних

життєвих обставинах через алкогольну або наркотичну залежність батьків задля виявлення прогалин та їх вирішення шляхом розробки дієвого механізму взаємодії інститутів соціальної роботи в створенні соціально-педагогічних умов для соціалізації дітей із сімей, які опинились у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків. В результаті аналізу практичних ситуацій, ми розробили 2 механізми – профілактичний та проблемо-орієнтований (інтегрований). Профілактичний передбачає своєчасне виявлення родин СЖО та організацію підтримки сімей з дітьми, які переживають кризові періоди чи потрапили у складні життєві обставини та має стратегічне значення для розвитку громади та профілактики сімейного неблагополуччя. Кожен суб'єкт соціальної роботи в цьому механізмі має свої персональні завдання, тому на профілактичному рівні важливо, щоб система превентивних заходів охоплювала достатньо широкий спектр суб'єктів (заклади охорони здоров'я (аключаючи пологові будинки та лікарні), заклади освіти, центри надання соціальних послуг, служби у справах дітей, поліцію та громади) та реалізовувала комплекс повноважень і завдань. Проблема-орієнтований (інтегрований) спрямований на комплексну підтримку у подолання та мінімізації СЖО сімей з дітьми, та передбачає узгоджені дії усіх надавачів послуг, ефективного використання ресурсів громади, вироблення та прийняття спільних стратегічних цілей. Також, на основі розроблення ефективних механізмів нами були виявлені недоліки у наявному законодавстві, що регулює цей процес, та були визначені нами як такі, що потребують окремого розгляду та можуть слугувати основою для законодавців та практиків у покращенні системи соціального супроводу сімей, які опинились у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків задля створення кмов для соціалізації дітей.

На жаль, через дистанційну роботу та знаходження Курахівської соціальної служби поруч з лінією фронту, перевірити ефективність даного механізму не було можливості, але це може вбачатися як перспектива подальших досліджень.

У цілому, виконання вказаних завдань дозволяє говорити про успішне виконання дослідження соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків. Теоретична і практична база, розроблена в рамках нашого дослідження, може бути використана для подальшого розширення та покращення методів соціальної роботи в цій сфері.

Таким чином, можна зробити висновок, що гіпотеза нашого дослідження підтвердилася: впровадження комплексного підходу до соціальної роботи з сім'ями, які переживають складні життєві обставини, сприятиме поліпшенню умов життя і соціалізації дітей з таких сімей.

Водночас, проведене дослідження не вичерпує всі аспекти проблеми і відкриває перспективи для подальших наукових пошуків. Так, можна розглядати питання розвитку додаткових програм підтримки та соціального супроводу для сімей з різними видами проблем, а також розробку додаткових методик оцінки ефективності соціальної роботи в цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-метод. посіб. К. : ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Бичук І. Соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах (із досвіду викладання навчальної дисципліни «Соціальний супровід»). *Humanitas*. 2021. № 4. С. 3–9. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.4.1> (дата звернення: 11.12.2023).
3. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості : Навч. посібник для ВУЗів. Харків : Фоліо, 1996. 237 с.
4. Варій М. Й. Загальна психологія. Навчальний посібник / 2-ге видан., випр. і доп. К.: «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
5. Віщукаєва К. Соціальний супровід клієнта: навч. посіб. Одеса: вид-во Букаєв В. В., 2017. 322 с. 2. Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Наказ Мінсоцполітики України від 11.08.2017 № 1307. Ред. від 01.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>
6. Волкова В., Глушкова К.. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 2013, 11. С. 37 - 42.
7. Гущина Т. Соціалізація та соціальна зрілість особистості. Вісник НТУУ. 2012. Вип. 2. С. 95–99. 2. Капська А.Й Соціальна педагогіка : Навчальний посібник. К., 2011. 488 с.
8. Демченко, Я. О. Соціальна робота з дітьми, сім'ї яких перебувають у складних життєвих обставинах : випускна кваліфікаційна робота : 231

- "Соціальна робота" / Я. О. Демченко ; керівник роботи М. І. Захаріна ; НУ "Чернігівська політехніка", Кафедра соціальної роботи. Чернігів, 2023. 58 с.
9. Діти і війна в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів. Звіт №1 за результатами моніторингу за лютий – червень 2022. Київ. 2022. 60 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/26731/file/UNICEF_CiACmonitoring%20report.pdf (дата звернення 31.07.2023).
 10. Домашні візити до родин із маленькими дітьми: українські медичні працівники пройшли навчання за спеціальною програмою. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/domashni-viziti-do-rodin-iz-malenkimi-ditmi-ukrainski-medichni-pracivniki-projshli-navchannja-za-specialnoju-programoju>
 11. Зберегти сім'ю. Соціальна робота із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах / Авт.-упор.: Мороз О., Постолук Г., Семигіна Т., Шипіленко О. Київ: ЕКМО, 2008. 160 с.
 12. Зверева, І., Кузьмінський, В., Кияниця, З., & Петрочко, Ж. Соціальний супровід сімей, що опинились у складних життєвих обставинах. Київ. 2007.
 13. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти (освітньо-професійна програма «Соціальна робота»). 2-е вид., переробл. та доповн. Івано-Франківськ : НАІР, 2022. 206 с.
 14. Ієрусалімова І.О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 288 с.
 15. Калініна Т. С. Вивчення та формування соціальної готовності дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – Вип. 21. – С. 124–128.
 16. Капська А. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 232 с.

17. Капська, А., Пеша, І., Міхєєва, О., & Соляник, М. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2015.
18. Коломоєць Н. В. Механізм адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні. *Приватне і публічне право*. 2008. № 4. С. 45–49.
19. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол ; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.
20. Кравченко Н. В. Соціалізація як фактор розвитку інноваційноно потенціалу підприємства в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_5_23.
21. Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Юрій Віталійович Кривицький. Київ, 2010. 260 с.
22. Критерії оцінювання якості соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Головна сторінка DSpace. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/32420> (дата звернення: 11.09.2023).
23. Курляк І. Соціальна педагогіка. Львів: Норма, 2013. 112 с.
24. Лавриченко Н. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. К.: ВІРА ІНСАЙТ, 2010. С. 340–412.
25. Лемак М.В, Петрище В.Ю. Психологу для роботи: діагностичні методики, Ужгород, 2012. 615 с. 5. Організація соціальної роботи з дітьми та молоддю, які опинились у СЖО. Практичний посібник для спеціалістів соціальної сфери. К.: ХХ, 2011. 304 с.
26. Мамчур І. В. Соціально-психологічний супровід дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Наукові записки. Серія: Психологія*, 2023, 1. С. 39-44.
27. Маняк А., Гончаренко О. Супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, як базова соціальна послуга в територіальній громаді

- // Соціальна робота: виклики сьогодення : збірник наукових праць за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції (24-25 листопада 2022 р.). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 95-99.*
28. Москаленко В. Соціалізація особистості: монографія. К.: Фенікс, 2013. 540 с.
 29. Оніщенко Н.М. Механізм забезпечення прав і свобод особи. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003–2011. Т. II: Права людини у контексті поліцейської діяльності, 2005. С. 487–488.
 30. Організація соціально-педагогічної підтримки школярів групи ризику : метод. посіб. / [Алексєєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Куниця Т. Ю., Малиношевський Р. В., Сергєєва Н.В.] / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. К. : ТОВ "Задруга", 2017. 168 с.
 31. Особливості роботи соціального педагога з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах | Collection of scientific papers «SCIENTIA». Collection of scientific papers «SCIENTIA». URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1217> (дата звернення: 15.09.2023).
 32. Позняк Д. В. Рефлексивні механізми свідомості виборців як суб'єктів політичної взаємодії : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2004. 259 с.
 33. Порядок організації надання соціальних послуг: Постанова КМУ від 1.06. 2020. №587 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text> 6. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
 34. Про внесення змін до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, Постанова Кабінету Міністрів України №. 1013. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2022-п#Text>

35. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, Постанова Кабінету Міністрів України No. 585. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-п#Text>
36. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, Наказ Міністерства соціальної політики України No. 318. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>
37. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти, Постанова Кабінету Міністрів України No. 957.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-п#Text>
38. Про затвердження форм документів, необхідних для захисту прав дитини, яка перебуває в складних життєвих обставинах, дитини, яка залишилася без батьківського піклування, дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, Наказ Міністерства соціальної політики України No. 151. 2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0669-21#Text>
39. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 13.05.2018 № 1005 : станом на 04.09.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text> (дата звернення: 09.10.2023)
40. Про Національну поліцію, Закон України No. 580-VIII. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
41. Про організацію надання соціальних послуг, Постанова Кабінету Міністрів України No. 587. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п#Text>
42. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#top](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#top) (дата звернення 31.07.2023).

43. Про соціальні послуги, Закон України No. 2671-VIII. 2022.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
44. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 р. № 2558-III. Ред. від 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
45. Протас О. Л. Трансформація інституту сім'ї як чинник умов сімейного виховання. Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки». 2020. № 4. С. 136–153.
46. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: Метод і техніки : Методичний посібник. Вінниця : ФОП Рогальська І.О., 2016. 234 с.
47. Пугач Л. Все починається з сім'ї. Психолог. 2008. № 6. С. 25–30.
48. Рубль Н., Попова А. Проблеми і потреби дитини, яка виховується у сім'ї, що перебуває у складних життєвих обставинах через алко/нарко залежність батьків. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції*: збірник наукових праць; укладач Петровська К. В. 2023. 361 с. С. 212 – 217.
49. Рудницький С. В. Категорія «механізм» та її гносеологічні можливості для опису явищ і процесів суспільно-політичного життя. *Держава і право*. 2011. Випуск 53. С. 683–687.
50. Словник української мови «Академічний тлумачний словник» (1970 – 1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 31.07.2023).
51. Соціалізація особистості [Текст]: нав. посібник / В. В. Радул, Я. В. Галета. Рек. МОН. Кіровоград : ФОП Александрова М.В., 2016. 236 с. 128
52. Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. А. Капської. Київ: Центр навч. лри, 2003. 256 с.
53. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

54. Токарева Л. Соціалізація і розвиток обдарованого учня. Соціальна педагогіка і психологія. 2006. № 1 (15). С. 94-102.
55. Тургенєва А. О. Вплив сім'ї на становлення соціально активної позиції підлітка. *Перший крок у науку : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф.* Т.10. Луганськ : Поліграфресурс, 2011. С. 73-76.
56. Тургенєва А., Данильчук Ю. Деінституціалізація закладів освіти інтернатного типу. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції : збірник наукових статей*; укладач Петровська К. В. Бердянськ. 2021. С. 211-215.
57. Удовенко, Ю. М. (2012). Специфіка соціально-психологічної допомоги дітям, які зазнали впливу несприятливих умов соціалізації. *Правничий вісник Університету «Крок»*, (12), 135–142.
58. Харченко С. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика: Монографія. Луганськ: Альма-матер, 2006. С. 51–74.
59. Kazhuk R., Shpilchak L. Соціальний психолого-педагогічний супровід неповних сімей. *Освітній простір України*. 2017. № 10. С. 131–145. URL: <https://doi.org/10.15330/esu.10.131-145> (дата звернення: 11.09.2023).
60. Podprihora V. V. Concepts and signs of social protection mechanisms for children in difficult life circumstances. *Law and Society*. 2023. No. 4. P. 173–178. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.25> (date of access: 11.09.2023).